

ilk defa Ebû Ca'fer el-Mansûr'un ölümünden sonra yeğeni İsâ b. Mûsâ'ya biat etmeyişi sebebiyle rastlanır. Mehdi-Billâh döneminde (775-785) muhafız alayının kumandanlığına, 163 (780) yılından itibaren de genç veliaht Hâdî'nin sâhibü'l-haresliğine getirildi ve onun en yakın askerî danışmanı oldu. İbn Mâhân'ın muhafız alayı kumandanlığı Hârûnürreşid devrinde de (786-809) devam etti. Halife daha sonra onu Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin muhafefetine rağmen Horasan valiliğine getirdi.

İbn Mâhân'ın on yıl kadar süren Horasan valiliği, halka eziyet etmesi ve bilhassa koyduğu ağır vergiler yüzünden isyanlarla geçti. Önce Sistan'da Hâricî Hamza b. Edrek (Etrek) ayaklandı. 180 (796) yılında İbn Mâhân'ın görevlendirdiği Amraveyh b. Yezîd, 6000 kişilik bir kuvvetle Hamza b. Edrek'e karşı çıktı, çatışmada yenildi ve askerlerinin çoğu öldürüldü. İbn Mâhân, hakkındaki şikâyetler üzerine Hârûnürreşid tarafından 183'te (799) Bağdat'a çağrıldıysa da yeniden Horasan'daki görevine gönderildi. Bu arada onun Bermekîler'e karşı komplo hazırladığı ve Mûsâ b. Yahyâ'yı Horasanlılar'la mektuplaşarak onları halifeye karşı kışkırtma girişiminde bulunmakla suçladığı, bunun üzerine halifenin Mûsâ'yı hapse attırdığı ve daha sonra da serbest bıraktığı rivayet edilmektedir. İbn Mâhân'ın halifenin yanına gittiği sırada Nesâ'da Ebû'l-Hasîb liderliğinde yeni bir isyan başladı. İbn Mâhân geri döndüğünde Ebû'l-Hasîb'e eman verdi. Fakat Ebû'l-Hasîb ertesi yıl yeniden isyan etti; Nesâ, Ebîverd, Tûs, Serahs ve Nişâbur'u kontrolü altına almayı başardı; ancak Merv'i kuşatmaktan bir sonuç alamayınca Serahs'a çekildi. İbn Mâhân 186 (802) yılında Ebû'l-Hasîb'in üzerine yürüdü ve yapılan savaşta onu öldürüp ailesini esir aldı.

189'da (805) Horasan ileri gelenlerinin İbn Mâhân'ın kendilerine kötü muamelede bulunduğu, haksız yere mallarını ellerinden aldığı hususunda şikâyetle bulunmaları üzerine Hârûnürreşid eyalette işlerin nasıl gittiğini bizzat görmek için Horasan'a doğru yola çıktı. Rey'de halifeyi karşılayan İbn Mâhân ona hakkındaki ihbarların doğru olmadığını anlatarak görevinde kalmayı başardı. 190'da (806) İbn Mâhân'ın sert siyasetinin de etkisiyle Râfî b. Leys Semerkant'ta ayaklandı. Dihkanlar tarafından önemli ölçüde desteklenen isyanın bastırılmaması üzerine durumun kötüye gittiğini gören halife İbn

Mâhân'ı görevinden alarak yerine Herseme b. A'yen'i tayin etti. Bu sırada Râfî b. Leys Mâverâünnehir'in tamamına hâkim olmuş ve çok güçlenmişti. İsyanın son derece tehlikeli bir duruma geldiğini gören Hârûnürreşid, yanına oğullarından Me'mûn ve Sâlih'i alarak ordusunun başında Horasan'a hareket etti; Emîn'i işlerin idaresi için Bağdat'ta bırakmıştı (192/808). Tûs'a ulaşan Hârûnürreşid Me'mûn'u Merv'e gönderdi; fakat arkasından rahatsızlanarak burada öldü (193/809).

İbn Mâhân, Emîn ile Me'mûn arasında başlayan hilâfet mücadelesinde Emîn'in yanında yer aldı ve Me'mûn'un veliahtlıktan azledilmesi hususunda etkili oldu. Halife Emîn 195 (811) yılında onu el-Cibâl, Hemedan, İsfahan ve Kum valiliğine getirerek Me'mûn'un, Tâhir b. Hüseyin kumandasında gönderdiği 4000 kişilik kuvvete karşı hazırladığı 40.000 kişilik orduya kumandan tayin etti. Fakat askerlerine mal dağıtılan, silâh ve techizat bakımından daha mükemmelinin, sayı bakımından daha kalabalığının görülmediği rivayet edilen bu ordu, Rey yakınlarında karşılaştığı Tâhir b. Hüseyin'in çok iyi savışan disiplinli küçük ordusu tarafından bozguna uğratıldı ve büyük bir kısmı imha edildi; öldürülenler arasında İbn Mâhân da vardı (Şâban 195/Mayıs 811). Tâhir b. Hüseyin, İbn Mâhân'ın kesik başını vezir Fazl b. Sehl'e gönderdi (İbnü't-Tıktakâ, s. 214).

İbn Mâhân'ın oğlu, Suriye birlikleri kumandanı Hüseyin b. Ali kısa bir müddet sonra isyan ederek Halife Emîn'i hapsedmişse de sâdik adamlarının çabalarıyla hapisten kurtulan ve tekrar halife ilân edilen Emîn tarafından öldürülmüştür (Receb 196/Nisan 812).

BİBLİYOGRAFYA :

Dîneverî, *el-Ahbarü't-tivâl*, s. 390-391, 396-397; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, bk. İndeks; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 398-400; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu sinî mülûki'l-arz ve'l-enbiyâ*, Beyrut 1961, s. 170-171; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 34, 75, 103, 150-151, 163-166, 174, 177, 184, 191, 195, 203-205, 215, 227-230, 233, 235, 239-246, 256; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahri*, s. 213-214; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 340; II, 517-518, 522; IV, 39, 42, 76-77; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâside*, Damas 1959, I, 120, 152, 162, 192, 200-201, 219; II, 653; a.m.f., "İbn Mâhân", *EI*² (İng.), III, 859; Zirikî, *el-A'lam*, V, 133; H. Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London 1986, s. 79, 96, 97, 104-105, 121, 122, 124, 130, 139, 152, 176, 181-183, 186-187; ayrıca bk. İndeks; Fikret İşıltan, "Tâhir b. Hüseyin", *İA*, XI, 632; Ch. Pellat, "Ali b. İsâ", *EI*, I, 852.

NAHİDE BOZKURT

İBN MAHLED, Ebû Muhammed

(أبو محمد ابن مخلد)

Ebû Muhammed el-Hasen
b. Mahled b. el-Cerrâh
(ö. 267/880-81)

Abbâsî veziri.

209'da (824) Bağdat'ın güneyinde Dicle kenarındaki Deyrükunnâ'da doğdu. Benî Cerrâh kabilesine mensup hristiyan bir ailenin çocuğudur. İbn Mahled ihtidâ ettikten sonra Abbâsî divan teşkilâtına girdi. Halife Mütevekkil-Alellâh devrinde (847-861) kâtip olarak bir süre hizmette bulundu. İbrâhim b. Abbas b. Muhammed es-Sûlî vefat edince Divânü'd-diyâ'nın başkanlığına getirildi (243/857-58).

251 (865) yılında meydana gelen karışıklıklarda Ahmed b. İsrâil ile birlikte Vezir Ubeydullah b. Yahyâ'yı destekleyen İbn Mahled, 255'te (869) Halife Mu'tez-Billâh'ın annesi Kabiha'nın kâtibi olarak sarayda önemli bir mevkiye yükseldi. Aynı yıl Sâlih b. Vasîf, Bayık Beg ve Mûsâ b. Boğa el-Kebîr'in başlattığı isyan sonunda Mu'tez tahttan indirildi. İbn Mahled de Ahmed b. İsrâil ve İsâ b. İbrâhim ile birlikte hapse atıldı ve malları müsâdere edildi. Müstaîn-Billâh halife olunca İbn Mahled'i kendisine vekâleten Mu'tez ve Müeyyed'in mallarını satın almakla görevlendirdi (258/872).

Mu'temid-Alellâh halife olduğu zaman daha önce vezirlikten azledilen Ubeydullah b. Yahyâ'yı yeniden vezir tayin etti. Ubeydullah ölünce yerine İbn Mahled getirildi (263/877). Aynı zamanda Halife Mu'temid'in kardeşi ve Abbâsî hânedanının güçlü siması Muvaffak-Billâh'ın sır kâtibi olan İbn Mahled, Mûsâ b. Boğa Sâmerî'ya gelince Halife Mu'temid'den izin alarak Bağdat'a kaçtı. Mûsâ'nın isteği üzerine halife onun yerine Süleyman b. Vehb'i vezir tayin etti. Süleyman, Mûsâ b. Boğa'dan aldığı destekle Bağdat'a giderek İbn Mahled'i hapsedti. Ancak Mûsâ b. Boğa'nın ölümü üzerine Süleyman b. Vehb'in gücü zayıflayınca İbn Mahled'den aldığı toprakları iade etti. Bir süre sonra Halife Mu'temid-Alellâh Süleyman'ı vezâretten azledip oğlu Ubeydullah ile birlikte hapse attı. Bu arada İbn Mahled ikinci defa vezir tayin edildi (Zilkade 264 / Temmuz 878). Bu olay halife ile Muvaffak-Billâh'ın arasının iyice açılmasına sebep oldu, ancak iplerin kopma noktasına geldiği bir sırada anlaşma sağlandı. Muvaffak-Billâh'ın müdahalesiyle İbn Mahled azledildi (265/879) ve İsmâil b. Bülbül vezirliğe getirildi.

Fakat kumandanlar Mu'temid'den İbn Mahled'i tekrar vezir tayin etmesini isteyince üçüncü defa vezir oldu. Bunun üzerine Muvaffak askerleri ona karşı kıskırttı. İbn Mahled yakalanıp Enbâr'a, oradan Mısır'a Ahmed b. Tolun'un yanına gönderildi. Başlangıçta İbn Mahled'i iyi karşılayan Ahmed b. Tolun daha sonra onu Muvaffak'la gizlice haberleşmekle itham ederek hapsetti. İbn Mahled hapiste çok kötü bir durumda öldü (Safedî, XII, 267-268). Antakya'ya sürüldüğü ve 269'da (882-83) orada öldüğü de rivayet edilir. İbn Mahled'in, devrindeki hiç kimseyle mukayese edilemeyecek kadar vasıflı bir insan olduğu ve ondan daha bilgili kimsenin bulunmadığı kaydedilmektedir. Başta Buhtûrî olmak üzere birçok şair onun hakkında methiyeler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 492, 504-505; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), XI, 55-57, 59, 83, 84, 160, 246, 251; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 199; Sâbî, *Rusûmü dâri'l-hilâfe*, s. 51, 65; a.mlf., *el-Vüzerâ'*, Beyrut 1990, s. 44, 154; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 83, 88, 119, 161, 201, 310, 316; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 251, 252, 254; Safedî, *el-Vâfi*, XII, 267-269; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâside de 749 a 936*, Damas 1959, s. 357; a.mlf., "İbn Maḥḥlād", *El²* (İng.), III, 859; a.mlf., "Dayr Kunnâ", a.e., II, 197; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), II, 223; K. V. Zetterstéen, "İbn Mahled", *İA*, V/2, s. 766; Abdülemir Selîm, "İbn Maḥḥlād", *DMBİ*, IV, 590-591.

OSMAN ÇETİN

İBN MAHLED, Ebû'l-Kâsım

(أبو القاسم ابن مخلد)

Ebû'l-Kâsım Süleymân b. el-Hasen b. Mahled b. el-Cerrâh el-Bağdâdî (ö. 332/944)

Abbâsî veziri.

261'de (874-75) Deyrükunnâ'da doğdu. Benî Cerrâh'a mensup hristiyan bir ailenin çocuğudur. Babası Ebû Muhammed Hasan b. Mahled ihtidâ ederek Abbâsîler'in hizmetine girmiş, vezirlik makamına kadar yükselmiştir. Ebû'l-Kâsım İbn Mahled de önce divana intisap ederek idarî tecrübesini arttırdı. 301-311 (913-924) yılları arasında Dîvânü'r-resâil'in başında bulundu. Kumandanların nüfuzunun iyice arttığı, devlet adamlarının iktidar mücadelesinin hilâfeti yıpratdığı bu dönemde Vezir İbnü'l-Furât'ın tarafını tuttu. Ancak onu Halife Muktedir-Billâh'a şikâyet etmek istemesi ve şikâyet dilekçesinin vezirin eline geçmesi aralarının açılmasına sebep oldu. Vezir İbnü'l-Furât, İbn Mahled'i bir süre Bağdat'tan uzaklaş-

tırmak için kendisine vekil tayin ederek Vâsıt'a gönderdi.

İyi yetişmiş bir kâtip olan ve İbnü'l-Furât, İbnü'l-Cerrâh Ali b. İsâ, Hâmid b. Abbas, Ahmed el-Hasibî gibi Abbâsî vezirlerinin yanında çalışan İbn Mahled çeşitli devlet kademelerinde tecrübe kazanmıştı. Daha 306'da (918-19) vezir adayı olarak görülmüyordu. 15 Cemâziyelevvel 318'de (15 Haziran 930) Halife Muktedir-Billâh, İbnü'l-Cerrâh Ali b. İsâ'nın tavsiyesiyle İbn Mukle'yi vezirlikten azledip yerine onu tayin etti. Dîvân-ı Mezâlim'in tek sorumlusu da o idi. Fakat halife diğer divanların başına Ali b. İsâ'yı getirdi, ayrıca ona her konuda İbn Mahled'e yardımcı olmasını emretti. İbn Mahled, Ali b. İsâ'nın muvafakatı olmadan hiç kimseyi tayin veya azletmeyecek ve hiçbir tasarrufta bulunmayacaktı. İbn Mukle'nin azledilmesinin esas sebebi, halife ile açık bir muhalefete girişen Münis'e meyletmesi ve nüfuzunun iyice artmasıydı. Buna rağmen İbn Mahled'in tayininde de Münis'in etkisi oldu. Malî sıkıntıların çözümünde gösterdiği başarısızlık ve halkın nefretine sebep olan uygulamaları yüzünden ertesi yıl azledilen (28 Receb 319 / 16 Ağustos 931) İbn Mahled, Halife Râdî-Billâh devrinde ikinci defa vezâret makamına getirildi (11 Şevval 324 / 1 Eylül 936). Devlet gelirlerinin azalması halefi Ebû Ca'fer el-Kerhî'nin azil sebebi olarak gösterilmişse de İbn Mahled'in durumu ve imkânları ondan farklı değildi.

İbn Mahled, İbn Râik'in emirü'l-ümerâ tayin edilmesi ve yönetime hâkim olmasının ardından on ay üç gün görev yaptıktan sonra vezirlikten çekildi (Zehebî, XV, 327). 326'da (938) isyan eden Ebû Abdullah el-Berîdî Bağdat'a girerek vezir oldu (327/939). Ertesi yıl Türk asıllı bir kumandan olan Beckem emirü'l-ümerâlık makamını ele geçirince Berîdî azledilerek yerine İbn Mahled vezir tayin edildi. Bu dönemde iktidar tamamen Beckem ve kâtipi Ebû Abdullah el-Küfî'nin eline geçti.

Halife Râzî-Billâh ölünce (329/940) Vâsıt'ta bulunan Beckem ve Ebû Abdullah el-Küfî Bağdat'a bir mektup göndererek kadılar, Hz. Ali evlâdı, Abbasoğulları ileri gelenleri ve eşrafın toplanarak uygun birini halife seçmelerini istediler. İstişare sonunda İbrâhim b. Muktedir, Müttakî-Lillâh lakabı ile 20 Receb 329'da (20 Nisan 941) halife ilân edildi. Yeni halife İbn Mahled'i vezir olarak yerinde bıraktı, ancak bu sözde bir vezirlikti, çünkü idarede hiçbir etkisi kalmamıştı. Dört ay sonra görevden alınan İbn Mahled Receb 332'de

(Mart 944) vefat etti (İbnü'l-Cevzî, VI, 338). Kaynaklarda onun divan teşkilâtını ve devlet idaresini çok iyi bildiği kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 323, 340; Arîb b. Sa'd, *Şılatü Târîhi't-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], XI içinde), s. 44, 68, 99, 130-138; Sâbî, *Rusûmü dâri'l-hilâfe*, s. 38; a.mlf., *el-Vüzerâ'*, Beyrut 1990, s. 48, 55, 123; Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1982, s. 246, 265, 304, 321, 322, 343; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 338; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 19, 20, 218, 224, 225, 312, 318, 319; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 281-284; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ'*, XV, 327-328; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 362-363; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâside de 749 a 936*, Damas 1959, s. 456-460; a.mlf., "İbn Maḥḥlād", *El²* (İng.), III, 859; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, III, 375, 376; K.V. Zetterstéen, "İbn Mahled", *İA*, V/2, s. 766-767; Abdülemir Selîm, "İbn Maḥḥlād", *DMBİ*, IV, 591.

OSMAN ÇETİN

İBN MAHLED, Sâid

(صاعد بن مخلد)

Ebû Ahmed Ebû'l-Alâ Zül-vizâretayn Sâid b. Mahled (ö. 276/889)

Abbâsî veziri.

Muhtemelen Medâin yakınlarındaki Keskerli bir Nestûrî ailesine mensup olup Abbâsî Halifesi Mu'temid-Alellah'ın kardeşi Muvaffak'ın hizmetinde iken ihtidâ etti. Babasının adından dolayı Vezir Ebû Muhammed İbn Mahled'in (ö. 267/880-81) kardeşi olduğu ileri sürülürse de bu konuda kesin bilgi yoktur. Mu'temid'in hilâfetinin ilk yıllarında hilâfet nâibi tayin ettiği kardeşi Muvaffak otoritesi ve savaş meydanlarındaki cesaretiyle temayüz etmişti. 265'te (878) Muvaffak'ın kâtipliğine tayin edilen İbn Mahled resmen vezir olmasa da bir vezir gibi hareket etti. Bazı isyanların bastırılmasında Muvaffak'ın yanında yer aldı. 266 (879-80) yılında Mu'temid tarafından vezir tayin edildi (Zehebî, XIII, 327). Basra civarında ortaya çıkan Zenc isyanında ve Sicistan'da Saffârîler'in hâkimiyeti ele geçirdikleri sırada bazı askerî görevler üstlendi.

269'da (882-83) Halife Mu'temid ile Muvaffak'ın arası açılınca halife yanına Nizek, Ahmed b. Hâkân, Hotarmış gibi kumandanları da alarak daha önce anlaştığı Ahmed b. Tolun ile buluşmak üzere Mısır'a doğru yola çıktı. Halife ve adamları Küheyl denilen yerde konakladıkları sırada İbn Mahled, Musul Valisi İshak b. Kun-